

УДК 631.147:001.8

ПЕРЕХІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО ОРГАНІЧНОГО: НАУКОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ

Н.А. Макаренко, доктор сільськогосподарських наук

А.В. Мала, аспірант*

В.І. Бондарь, кандидат сільськогосподарських наук

Національний університет біоресурсів та природокористування України

Наведено наукові та організаційні засади щодо переходу господарства від традиційного до органічного виробництва сільськогосподарської продукції та/або сировини. Розроблено типову програму переходу на органічний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції та визначено її основні етапи.

Вступ. Органічний спосіб виробництва гарантує високу якість продукції та раціональне використання природних ресурсів. Він широко позиціонується в усьому світі, але найбільш активно впроваджується в розвинутих країнах з високою культурою виробництва і споживання продуктів харчування. Україна, з прийняттям у 2013 р. Закону "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини", стала активним гравцем на полі виробників органічних продуктів. Однак широке впровадження такого способу виробництва потребує виконання низки умов, розроблення і затвердження на державному рівні певних процедур, найважливішими серед яких є інспектування і сертифікація органічних господарств. Саме вони вимагають сьогодні наукового супроводу, обґрунтування основних етапів, показників, критеріїв з

одночасним їх наближенням до міжнародних стандартів.

Мета дослідження полягала у розробці наукових основ переходу від традиційного до органічного виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням вітчизняних і міжнародних вимог.

Матеріали і методи дослідження. Вихідними матеріалами дослідження були міжнародні та національні нормативно-правові документи (постанови, закони, укази, затверджені форми державної статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, тощо). Для досягнення поставленої мети застосовували методи узагальнення, систематизації, аналізу та синтезування груп показників, що характеризують усі сектори сільськогосподарського виробництва. Орієнтувалися на основну вимогу – показники для оцінювання повинні бути типовими для сільськогосподарського підприємства

*Науковий керівник – професор Н.А.Макаренко.

тва та придатними для здійснення процедури інспектування і сертифікації господарств щодо їх відповідності вимогам органічного виробництва.

Результати досліджень та їх обговорення. Органічний спосіб виробництва, безсумнівно, забезпечує якість продукції і охорону довкілля, але водночас передбачає запровадження системи заборон і обмежень, що може бути причиною зниження рентабельності виробництва та підвищення вартості продукції. Прийняття рішення про перехід до органічного виробництва продукції повинно базуватися на усвідомленні всіх його переваг і ризиків, а також мати чітку економічну, екологічну та соціальну аргументацію. Згідно зі ст. 31, п. 2 [1] центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства має керуватися типовим планом переходу на органічне виробництво. Базуючись на цьому та використовуючи досвід розвинутих країн, згідно нормативних документів [2–10], нами було розроблено загальну схему переходу господарства на органічне виробництво сільськогосподарської продукції або сировини. За результатами аналізу наукової, нормативної та законодавчої літератури було визначено, що кожний етап переходу повинен характеризуватися конкретною системою заходів, які здійснюються у встановленій послідовності для досягнення максимальної ефективності процесу переходу сільськогосподарського виробництва на органічний спосіб отримання продукції. Відповідно до цього пропонується схема типового плану переходу господарства на органічне виробництво сільськогосподарської продукції (рис.). Згідно цієї схеми було визначено, що підготовчий етап передбачає процедуру сертифікації та інспектування. Сертифікація органічної продукції повинна здійснюватися сертифікаційними комісіями територі-

ального органу виконавчої влади у сфері нагляду (контролю) агропромислового комплексу, або уповноваженим органом сертифікації.

Перевірка господарства інспектором щодо дотримання вимог органічного виробництва повинна проводитися на рівні секторів виробництва і передбачати оцінювання сектора виробництва продукції рослинництва, виробництва продукції тваринництва, транспортування, зберігання і переробки продукції, маркування і реалізації продукції, персоналу виробництва.

Було визначено, що на цьому етапі уповноважений сертифікаційний орган або відповідна акредитована сертифікаційна комісія на основі висновків інспектора повинна прийняти рішення:

про можливість надання статусу органічного виробництва сільськогосподарської продукції та/або сировини;

про тривалість перехідного періоду на органічне виробництво сільськогосподарської продукції та/або сировини.

Перехідний етап повинен розпочинатися з урахування зауважень інспектора та забезпечення виконання всіх вимог органічного виробництва. Для усунення зауважень інспектора необхідно:

визначити проблемні сектори виробництва;

визначити дозволені ефективні заходи щодо усунення невідповідностей вимогам органічного виробництва на рівні кожного сектора виробництва;

запровадити систему документування діяльності усіх секторів виробництва;

організувати систему моніторингу секторів виробництва щодо відповідності вимогам органічного виробництва.

На етапі отримання статусу органічного виробництва господарство отримує сертифікат відповідності вимогам і дозвіл на відповідне маркування виробленої продукції як "органічної". На цьому етапі

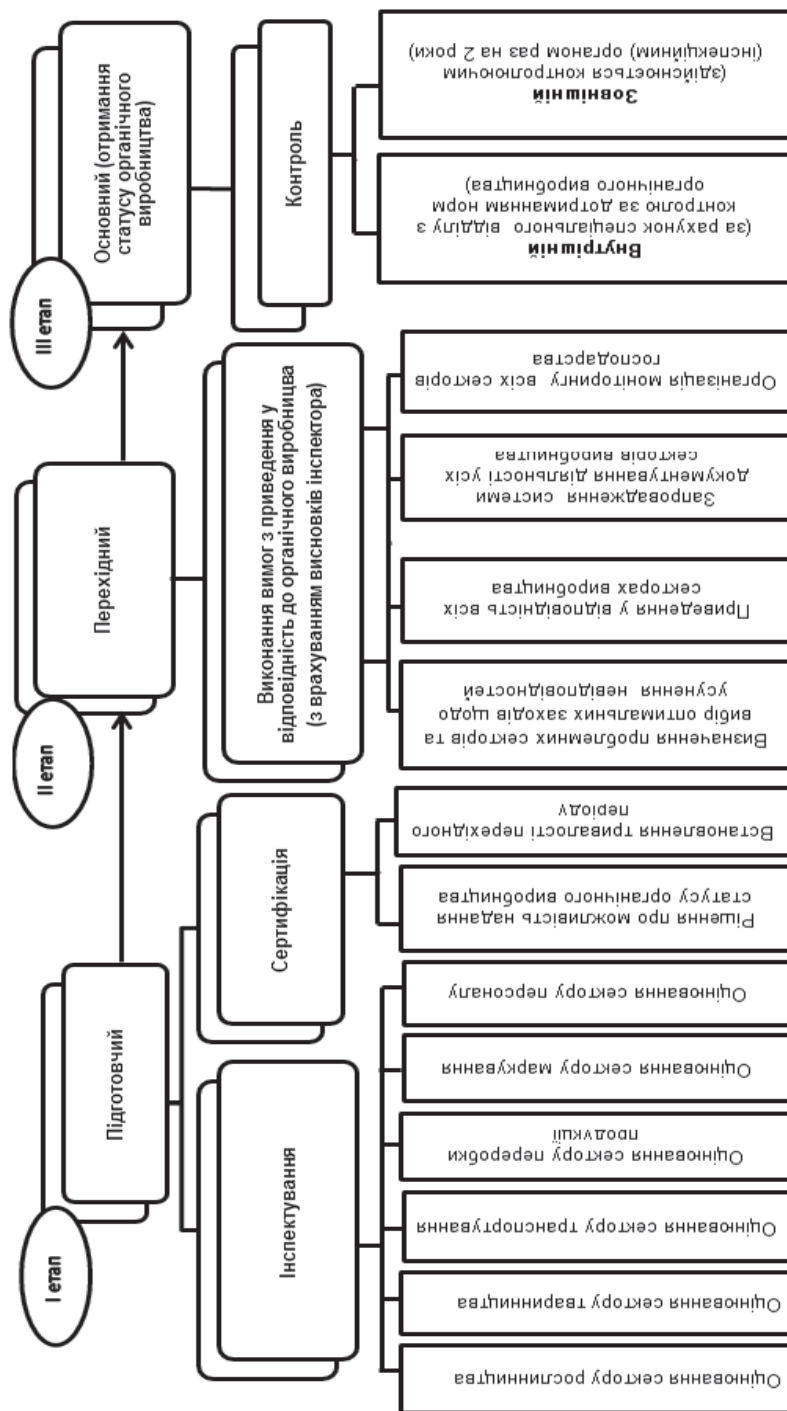

Рисунок. Схема типового плану переходу господарства на органічне виробництво сільськогосподарської продукції та/або сировини

особливо важливим є контроль за дотриманням вимог органічного виробництва сільськогосподарської продукції та сировини, який повинен здійснюватися як на внутрішньому (рівень господарства), так і зовнішньому (державний) рівнях.

Внутрішній контроль повинен здійснюватися за рахунок спеціально створеного в господарстві відділу контролю за дотриманням вимог органічного виробництва в усіх секторах виробництва, а також спостереження за сертифікаційним станом суміжних виробництв і виробництв-партнерів. Зовнішній контроль здійснюється відповідними уповноваженими державними органами та сертифікаційними комісіями.

План переходу конкретного господарства на органічне виробництво розробляється з урахуванням його специфічних особливостей. План затверджується територіальним органом центрального органу виконавчої влади, який здійснює державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, або уповноваженим органом сертифікації. У відповідності до типового плану, кожний конкретний план переходу господарства до органічного виробництва сільськогосподарської продукції повинен містити ряд заходів, які відповідають трьом етапам — підготовчому, перехідному та основному.

На підготовчому етапі господарство проводить, насамперед, аналіз відповідності загальних та спеціальних вимог до органічного виробництва сільськогосподарської продукції або сировини. Згідно наших досліджень до загальних вимог органічного виробництва повинні відноситися: екологічний стан території розміщення господарства, види та обсяги використання природних ресурсів; аналіз технологій виробництва продукції, методи утилізації відходів та побічної продукції виробництва.

Спеціальні вимоги — це вимоги до кожного із секторів виробництва, спрямовані на забезпечення показників якості продукції (сировини). Нами було визначено, що відповідність сектора рослинництва має встановлюватися за придатністю земель (грунтів), ефективністю сівозмін, якістю та походженням насіннєвого та посадкового матеріалу, ґрунтозахисних заходів, системи удобрення та захисту сільськогосподарських культур, меліорації земель. Вихідну інформацію доцільно використовувати з Державних статистичних форм 4-сг "Посівні площі сільськогосподарських культур", 37-сг "Сівба, збирання врожаю та інші польові роботи", 29-сг "Підсумки збору урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду", 9-б-сг "Внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай", 16-сг "Баланс сільськогосподарської продукції".

Відповідність сектора виробництва продукції тваринництва необхідно визначати за такими групами показників: розміщення тваринницьких комплексів та характеристика приміщень для утримання тварин (щільність поголів'я худоби чи птиці, вентиляція, теплоізоляція, опалення, охолодження, контроль за температурою та відносною вологістю повітря, забезпечення провітрювання та доступу денного світла, забезпечення вимог пожежної безпеки та безперервної системи енергопостачання); наявність пасовищ та відкритих ділянок для вигулу; походження та характеристика порід сільськогосподарських тварин та птиці; раціон тварин (склад, якість та безпечність кормів, харчові добавки тощо); методи репродукції та лікування сільськогосподарських тварин (використання ветеринарних препаратів, тощо); методи та засоби дезінфекції приміщень тваринницьких комплексів та місць забою тварин. Вихідна інформація для

оцінки цього сектора міститься у Державній статистичній формі 24-сг "Стан тваринництва" та внутрішній документації господарства.

Відповідність сектора транспортування продукції залежить від таких факторів: відповідність транспортних засобів; технологічна характеристика засобів для обробки ґрунту, сівби, збирання продукції та інших ґрунтозахисних заходів; методи транспортування продукції (пакування продукції для перевезення, пломбування, час перевезення сільськогосподарських тварин, тощо). Вихідна інформація, необхідна для оцінки цього сектора, міститься у Державній статистичній формі 10-мех "Наявність сільськогосподарської техніки в сільських підприємствах" та внутрішній документації господарства.

Відповідність сектора зберігання продукції вимогам органічного виробництва повинна визначатися за методами зберігання та відокремлення продукції (зазначення номерів партій та забезпечення відокремлення різних партій та видів продукції) та методами дезінфекції складських приміщень (клас небезпечності речовин, що використовуються). У свою чергу, відповідність сектора переробки продукції має оцінюватися за такими групами показників, як методи обробки та переробки сільськогосподарської продукції (інгредієнти, які входять до складу кінцевого продукту) та якість переробленої продукції.

Відповідність сектора маркування продукції вимогам органічного виробництва сільськогосподарської продукції доцільно визначати залежно від методів та матеріалів для маркування. Необхідну інформацію для проведення оцінки даних секторів можна отримати із внутрішньої документації, яку веде господарство відповідно до вимог, встановлених законодавством України.

Відповідність сектора реалізації продукції залежить від характеристики місць реалізації сільськогосподарської продукції, статусу господарств-партнерів, сусідніх господарств. Інформація для оцінки даного сектора міститься у Державній статистичній формі 21-заг "Реалізація сільськогосподарської продукції" та внутрішній документації господарства.

Відповідність сектора персоналу вигомам органічного виробництва оцінюється за показниками їх освітньо-кваліфікаційного рівня.

На перехідному етапі господарство має спланувати реформування згідно нормативних вимог до виробництва органічної сільськогосподарської продукції або сировини; для цього необхідно:

визначити невідповідності вимогам органічного виробництва у кожному секторі господарства;

розробити рекомендації із заміни технологій виробництва, які не відповідають вимогам органічного виробництва;

розробити проекти переходу на новітні технології виробництва;

обрати методи мінімізації впливу на навколишнє природне середовище всіх секторів виробництва;

обрати екологічно безпечні технології утилізації відходів та побічної продукції виробництва в господарстві;

запровадити систему контролю та документування діяльності усіх секторів господарства.

Господарство на етапі отримання статусу органічного виробництва сільськогосподарської продукції повинно забезпечити контроль за дотриманням вимог органічного виробництва в усіх секторах виробництва.

Висновки

Перехід сільськогосподарського виробництва на органічний спосіб повинен здійснюватися поступово і включати під-

готовчий (інспектування та сертифікація), перехідний та основний (отримання статусу органічного виробництва) етапи.

Кожен виробник органічної продукції має керуватися індивідуальним пла-

ном переходу на органічне виробництво, що враховує обсяг запланованих, проведених та тих, що будуть здійснюватися, змін у кожному секторі господарства з урахуванням його особливостей.

Література

1. Закон України від 03.09.2013 № 425-VII Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини Електронний ресурс: режим доступу [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>]
2. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada, August 2002) // Електронний ресурс: режим доступу [www.ifoam.org]
3. Кодекс Аліментаріус. Рекомендаційні положення з виробництва, переробки, маркування та збуту органічних продуктів // Електронний ресурс: режим доступу [<http://www.codexalimentarius.org/standards/ru/>]
4. Постанова ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року "Стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів" // Електронний ресурс: режим доступу [http://humana.ua/ec_komisiya_834_2007.pdf]
5. Постанова ЄС № 889/2008 від 5 вересня 2008 року "Детальні правила щодо органічного виробництва і контролю для впровадження постанови 834/2007" // Електронний ресурс: режим доступу [<http://organic-food.com.ua/organicheskoezaknodatelstvo-es/>]
6. Electronic code of federal regulations. Regulations of the department of agriculture (continued), part 205 - National organic program // Електронний ресурс: режим доступу: [http://www.ecfr.gov/cgi-bin/text-idx?c=ecfr&sid=3f34f4c22f9aa8e6d9864cc2683cea02&tpl=/ecfrbrowse/Title07/7cfr205_main_02.tpl]
7. Japanese Agricultural Standard for Organic Plants (Notification No. 1605 of 2005) (the last revision March, 2012) // Електронний ресурс: режим доступу [<http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/organic.html>]
8. Japanese Agricultural Standard for Organic Processed Foods (Notification No. 1606 of 2005) (the last revision March, 2012) // Електронний ресурс: режим доступу [<http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/organic.html>]
9. Japanese Agricultural Standard for Organic Feeds (Notification No. 1607 of 2005) (the last revision March, 2012) // Електронний ресурс: режим доступу [<http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/organic.html>]
10. Japanese Agricultural Standard for Organic Livestock Products (Notification No. 1608 of 2005) (the last revision March, 2012) // Електронний ресурс: режим доступу [<http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/organic.html>]

АННОТАЦІЯ

Макаренко Н.А., Мала А.В., Бондарь В.И.

Переход сельскохозяйственного производства от традиционного к органическому: научные и организационные основы // Биоресурсы и природопользование. – 2014. – 6, № 3–4. – С. 71–76.

Показаны научные и организационные основы перехода хозяйства от традиционного к органическому производству сельскохозяйственной продукции и/или сырья. Разработана типичная программа перехода на органический способ производства сельскохозяйственной продукции и определены ее основные этапы.

SUMMARY

N. Makarenko, A. Mala, V. Bondar.

Transition of agricultural production from traditional to organic: scientific and organizational principles // Biological Resources and Nature Management. – 2014. – 6, № 3–4. – P. 71–76.

The scientific and organizational principles for the transition from traditional to organic production of agricultural products and/or raw materials are shown. The typical program of transition to organic method of agricultural production and operations for the transition to organic agricultural production was designed.